

Ставицький О. О., д.психол.н., професор (Міжнародний економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

КСЕНОФОБІЧНІ ПРОЯВИ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. У статті розкрито наукові підходи до дослідження ксенофобії та її поведінкових проявів, наведені емпіричні дані особливостей ксенофобічної поведінки серед молоді студентського віку. Акцентовано увагу на інтолерантному ставленні та стереотипному сприйнятті іноземців українськими студентами. Виявлено, що толерантність у студентському середовищі децю домінує над інтолерантністю, існує прихована напруга стосовно іноземців, що може призвести до небажаних соціально-психологічних проявів ксенофобії.

Ключові слова: ксенофобія, толерантність, інтолерантне ставлення, студенти, поведінкові прояви.

Аннотация. В статье раскрыты научные подходы к исследованию ксенофобии и ее поведенческих проявлений, приведены эмпирические данные особенностей ксенофобических поведения среди молодежи студенческого возраста. Акцентировано внимание на интолерантном отношении и стереотипному восприятию иностранцев украинскими студентами. Выявлено, что толерантность в студенческой среде несколько доминирует над интолерантностью, существует скрытое напряжение в отношении иностранцев, что может привести к нежелательным социально-психологическим проявлениям ксенофобии.

Ключевые слова: ксенофобия, толерантность, интолерантное отношение, студенты, поведенческие проявления.

Annotation: This article discusses scientific research approaches to xenophobia and its behavioral manifestations, empirical data of xenophobic behavior among young people of student age are presented. Attention is drawn to intolerance attitudes and stereotypical perception of foreigners by Ukrainian students. It was revealed that tolerance among students in some degree dominates over intolerance; there is a latent tension against foreigners, which may cause to undesirable social and psychological manifestations of xenophobia.

Keywords: xenophobia, tolerance, intolerance attitude, students, behavior manifestation.

Всесвітня історія соціуму налічує відносно не багато періодів, коли було присутнє мирне співіснування різних націй і народностей, релігій, домінувало вміння зрозуміти і пробачити, якщо потрібно, помилки один одного. Важкі та незворотні наслідки, патологічні прояви агресії одних народів щодо інших роблять проблему ксенофобії надзвичайно актуальною попри її багатовіковий статус.

Одночасно з процесами глобалізації, уніфікується багато сторін життя, все більшу цінність для людства набувають культурні та індивідуальні особливості. Люди прагнуть зберегти унікальність звичного, комфортного та безпечного світу і сповнені рішучості захищати його. У наші дні людина так само, як вона це робила завжди, продовжує наполегливо проводити видимі і невидимі кордони, відокремлюючи себе від чужих світів і людей.

У концентрованій формі ці страхи вкладаються у слово «чужий», що споконвіку лякає людство. Сенс, вкладений в це слово, не завжди однозначний. Якщо разом із настороженістю «чужий» викликає також інтерес і цікавість, породжуючи амбівалентні почуття, то в цьому випадку «чужий» – це скоріше «інший».

Соціально-демографічна група студентської молоді є одною з найбільш чутливих, та, водночас, дієвою групою полікультурної комунікації. Зокрема, міжнародна інтеграція в галузі освіти призводить до збільшення іноземних студентів у вітчизняних вишах, так само, і українських студентів за кордоном. Це також актуалізує питання запобігання проявам ксенофобії та виховання толерантності серед сучасної молоді щодо представників інших етнічних груп.

Традиційно вивчення фобій проходило в рамках розгляду неврозу нав'язливих станів, що є проявом порушення мислення. Деякі форми нав'язливих явищ було описано у 1617 р. у роботах швейцарського медика Ф. Платера [2]. Російський учений І. Балинський [3] у 1858 році висунув власну версію визначення таких станів. Фобії – явища у психоемоційній сфері, яким властиві страхи, хвилювання, думки, потягу «нав'язувати» поза волею людини. Незважаючи на збереження самокритики до подібних станів, часто самостійно позбавитися від страхів індивід не може.

Систематичне вивчення фобій почалося з 1871 року, після виходу роботи німецького психіатра і невропатолога К-О. Вестфалю [4]. Він відзначав, що в основі фобії лежать розлади процесів мислення. Французький психіатр Б. Морель [5] висунув іншу теорію, вважаючи, що причиною її появи є порушення емоційної сфери. Віднесення фобій до різних феноменів психічної сфери не тільки відображає ймовірність багатогранності фобій, але і викликає ряд труднощів у їх вивченні.

Визначення, шляхом емпіричного дослідження, ступеня поширення ксенофобічних проявів у сьогоднішньому студентському середовищі склало мету нашого повідомлення.

Фобія – **стійкий та необґрунтований** страх перед окремими предметами, діями чи ситуаціями; страх, що стає нав'язливим, тобто переживається часто, погано контролюється й істотно порушує самопочуття та діяльність людини [1, с. 31].

Поняття «ксенофобія» (Xenophobia) походить від двох грецьких слів «ксенос» (іноземний, незнайомий, іноземець) і «фобія» (побоювання, страх). Нав'язливий страх перед іншими людьми, а також ненависть, нетерпимість до кого-небудь або чого-небудь чужого, незнайомого, незвичного. Сприйняття чужого як незрозумілого, незбагненого, а тому небезпечного і ворожого. Зведена за дії соціально-психологічної установки засобами ЗМІ у ранг світогляду, ксенофобія може стати причиною ворожнечі за принципом національного, релігійного або соціального розподілу [6].

Ксенофобія – це страх або ненависть до незнайомих, або іноземців, або до того, що дивне або чуже. Головним об'єктом ксенофобії завжди були незнайомці або чужинці [7].

Ксенофобія, які ми відзначали, передбачає не фобію в клінічному сенсі, а негативне ставлення, ірраціональний, постійний, або надмірний страх перед іноземцями або незнайомими людьми. У найбільшій мірі до проявів ксенофобії схильні ті групи, які відчувають загрозу своїй соціальній ідентичності. Вона досить яскраво виражена в молодих людей і школярів, які проживають в малих, переважно однорідних за етнічним складом містах, або навпаки, у щільно населених мегаполісах, де досить часто трапляються соціальні конфлікти.

Багато життєвих явищ оцінюються в порівнянні з традиціями, цінностями і нормами, прийнятими у своїй групі. Ксенофоб може вважати, що він є об'єктом нападу з боку іноземців. Цей постулат відокремлює визначення ксенофобії від расизму і звичайного негативу щодо представників іншої раси.

Поведінкові прояви ксенофобії мають досить широкий репертуар: починаючи простим уникненням від спілкування до фізичної розправи над «іншими». У нашому дослідженні ми зупинимось на найбільш поширеній поведінковій реакції ксенофобії – інтолерантності.

Питання поширення ксенофобічних поведінкових проявів досліджувалося на базі тих університетів, де навчаються іноземні громадяни, зокрема: студенти 3 курсу хіміко-технологічного факультету КНТУ «КПШ» та 3 курсу інституту водного господарства та природооблаштування Національного університету водного господарства та природокористування.

Вибірку констатувального експерименту склали 50 студентів та аспірантів. Оптанти пройшли інструктаж, заповнили бланки методики. Нами було складено зведену таблицю емпіричних даних, зроблено обробку емпіричних даних, проведено необхідні розрахунки й аналіз отриманих результатів.

Дослідження проводилося анонімно, студенти та аспіранти були впевнені в дотриманні конфіденційності під час діагностики толерантності. Цілі, завдання дослідження та назви діагностичних шкал випробуванім не повідомлялися. Блок методик, використаних у дослідженні, включає: методіку діагностики загальної комунікативної толерантності В. В. Бойко, експрес-опитувальник «Індекс толерантності» (автори Г. В. Солдатова, О. А. Кравцова, О. Хухлаєв, Л. А. Шайгерова), опитувальник для виявлення рівнів психологічної напруги студентів за І. О. Борейчук.

Діагностика загальної комунікативної толерантності В. В. Бойка досліджує якісні та кількісні характеристики толерантності, оскільки, рівень загальної комунікативної толерантності відображає ставлення до людей в цілому, що зумовлено життєвим досвідом, соціальними установками, властивостями характеру, моральними принципами, станом психічного здоров'я.

Результати проведеного дослідження за методикою діагностики загальної комунікативної толерантності В. В. Бойко засвідчили, що середній бал серед досліджуваних склав 61,83. Толерантність тут вимірюється через свою протилежність – інтолерантність, тому, чим вищі бали, тим нижча толерантність (табл. 1).

Таблиця 1

Співвідношення загальної комунікативної толерантності

Показники	Бали	Відсотки
Толерантність	73,17	54,2 %
Інтолерантність	61,83	45,8 %

Максимальна кількість набраних респондентами балів дозволяє виявити середні межі їх толерантності. Виявлено, що 36 випробовуваних (60 %) набрали від 50 до 80 балів; 8 випробовуваних (13,33 %) набрали від 30 до 40 балів; 1 з випробовуваних набрав від 40 до 50 балів. Не виявлено випробовуваних, що набрали б менше 20 або більше 90 балів.

Таким чином, межі толерантності випробовуваних коливались від 30 до 80 балів. Рівень від 50 до 80 балів можна вважати середнім діапазоном толерантності студентського середовища. Отже, середні межі діапазону толерантності складають від 41 до 63 %.

За шкалою (табл. 2) з явною перевагою толерантності є 2-га шкала «Використання себе як еталону при оцінці поведінки і способу думок інших людей» толерантність становить 8,63 бали і переважає над інтолерантністю на 2,26 бали (15 %). За 5 шкалою «Прагнення переробити, перевиховати партнерів» толерантність складає 9,13 бали, що на 3,26 бали (21,73 %) вище інтолерантності. За 8 шкалою «Нетерпимість до фізичного чи психічного дискомфорту, створюваного іншими людьми» рівень толерантності – 9,43 бали, тобто переважає над інтолерантністю на 3,86 бали, що становить

25,73 %. Зрештою, за 9 шкалою «Невміння пристосовуватися до характеру, звичок і бажань інших» толерантність представлена 8,33 балами, з переважанням над інтолерантністю в 1,66 бала (11,07 %).

Таблиця 2

Розподіл середніх результатів за окремими шкалами

Шкала	Бал інтол.	Бал тол.
1. Неприйняття чи нерозуміння індивідуальності іншої людини	7,5	7,52
2. Використання себе як еталону при оцінці поведінки і способу думок інших людей	6,37	8,63
3. Категоричність або консерватизм в оцінках інших людей	7,13	7,1
4. Невміння приховувати чи згладжувати неприємні почуття при зіткненні з некомунікабельними якостями партнерів	7,65	7,45
5. Прагнення переробити, перевиховати партнерів	5,87	9,13
6. Прагнення підігнати партнера під себе, зробити його «зручним»	7,75	7,35
7. Невміння прощати іншим помилки, незграбність, ненавмисно завдані неприємності	7,43	7,45
8. Негерпимість до фізичного чи психічного дискомфорту, створюваного іншими людьми	5,57	9,43
9. Невміння пристосовуватися до характеру, звичок і бажань інших	6,67	8,33

Ми виявили тільки дві шкали з незначним переважанням інтолерантності: № 4 «Невміння приховувати чи згладжувати неприємні почуття при зіткненні з некомунікабельними якостями партнерів», де толерантність дорівнює 7,4 бала, що на 0,2 бала (1,33 %) нижче інтолерантності та шкала № 6 «Прагнення підігнати партнера під себе, зробити його «зручним», в якій толерантність становить 7,3 бала, що на 0,4 бали (2,67 %) нижче, ніж показники інтолерантності.

Найбільша терпимість була виражена щодо фізичного чи психічного дискомфорту, створюваного іншими людьми (62,87 %). Найменший рівень толерантності виявився в прагненні «підігнати» партнера під себе, зробити його «зручним» (48,67 %).

За опитувальником І.О. Борейчук [8] ми поставили досліджуванім декілька запитань, які стосуються дискримінації, пошуку винуватців у негараздах, ворожості до іноземців тощо. Відповідаючи на питання: «Чи вважаєте Ви, що дискримінація за етнічним принципом стала буденним

явищем в Україні?», 55 % студентів погодилися з цим твердженням і лише 33 % – не згодні. У той же час тільки 21 % опитаних впевнені в тому, що у негараздах України винні представники інших національностей, а думку про те, що представники інших національностей мають занадто багато влади в Україні поділяють – 58 %. Настороженість щодо «чужих» відчують 49 % респондентів. І лише 44 % студентів впевнені, що саме «чужі» провокують міжетнічну ворожість.

У процесі дослідження було встановлено, що опитані студенти володіють загальною комунікативною толерантністю вище середнього рівня (54,2 %), наслідком чого є також достатня їх толерантність у ставленні до іноземців. Толерантність у студентському середовищі домінує над інтолерантністю лише на 8,4 %.

Низько виражене прагнення використовувати себе як еталону при оцінці поведінки і способу думок інших людей і прагнення переробити, перевиховати партнерів. Студенти добре вміють пристосовуватися до характеру, звичок і бажань інших людей і досить терпимі до фізичного чи психічного дискомфорту, створюваному оточуючими. Невеликий ступінь інтолерантності все ж присутній, що виражений у невмінні приховувати чи згладжувати неприємні почуття при зіткненні з «іншими» та в прагненні підігнати «іншого» під себе, зробити його «зручним».

Отже, у студентському середовищі все ж існує прихована напруга стосовно «інших», «чужих», до іноземців. За певних обставин це може призвести до небажаних соціально-психологічних проявів ксенофобії.

Психологічний аналіз окресленої проблеми не варто обмежувати лише рівнем констатувального емпіричного дослідження – необхідно розробити та впровадити у навчально-виховний процес ВНЗ програму розвитку толерантного ставлення до представників інших народів та країн.

1. Словник з патопсихології / О. В. Полозенко, І. А. Мартинюк. – К. : НУБіПУ, 2010. – 53 с.
2. Felix Plater. Observationum Medicinalium Libri tres [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.bookrags.com/research/felix-plater-scit-0312/Bookrags>.
3. Балинский И. М. Лекции по психиатрии / И. М. Белинский. – Л. : Медгиз, 1958. – 214 с.
4. Karl Friedrich Otto Westphal. Die Agoraphobie, eine neuropathische Erscheinung. – Berlin : «Archiv f. Psychiatrie und Nervenkrankheiten», 1871–1872. – № 3. – P. 138–161.
5. Shorter, Edward. A historical dictionary of psychiatry. – Oxford : Oxford University Press, 2005.
6. Солдатова Г. В. Психология межэтнической напряженности / Г. В. Солдатова. – М. : Смысл, 1998. – 145 с.
7. Політологічний енциклопедичний словник / уклад. : Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Харків : «Право», 2015. – 374 с.
8. Ставицький О. О. Психокорекція проявів гандикапізму та ксенофобій / О. О. Ставицький, В. В. Назаревич, О. Г. Ставицька, І. О. Борейчук. – Рівне : Принт Хаус, 2013. – 260 с.

Рецензент: д.географ.н., професор Калько А. Д.